کوردستانییەتی شاری موسڵ لە ئینسکلۆپیدیاو هەندێ نووسراوی دانیمارکیدا!

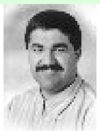

31.10.2005

دەرسیم دیبەگەیی
Darsim88@hotmail.com

ماوەیەکی زۆرە خەریکی نووسینێکم دەربارەی سەلماندنی کوردستانییەتی شاری موسڵ بەدۆکۆمێنتەوە، بۆ ئەم مەبەستەش پەنام بردۆتە بەر چەندین سەرچاوەی مێژوویی کوردیو عەرەبیو بیانیو، بیروبۆچوونی زۆر لەو گەڕیدانەی سەردانی ناوچەکەیان کردووە، تۆمارمکردوون، ئەگەر هیچ گیروگرفتێک نەیەتە ڕێگام، ئەو نووسینەم بۆ چەند مانگێکی تر ئامادە دەبێت بۆ چاپکردن.
ئەوەی هانیدام بیر لەنووسینی بابەتێکی وا بکەمەوە ئەوەبوو، هەر لەگەڵ دەستپێکردنی هێرشی هاوپەیمانەکان بەسەرکردایەتی ئەمەریکا بۆ سەر ڕژێمی عێراق، چەند سەرکردەیەکی کوردی بۆ میدیاکانی عەرەبی دوانو ڕایانگەیاند، کەشاری موسڵ شارێکی عەرەبییەو ئەوان نیازیان نییە پێشمەرگە بۆ ڕزگارکردنی شاری موسڵ بنێرن، نەوەکو ناردنی هێزی پێشمەرگە بۆ شاری موسڵ، شەڕی نێوان کوردو عەرەبی لێبکەوێتەوە.
بەسەدان بەڵگەی کۆمەڵەی گەلان، حکومەتی ئێراقی، عوسمانی، بیروبۆچوونی گەڕیدەو جوگرافیناسو مێژونووسو ڕۆشنبیرانی بیانی، عەرەبیو کوردی، دەیسەلمێنن کە شاری موسڵ شارێکی کوردستانیو پایتەختی باشووری کوردستان بووە. ئەوەی لێرەدا دەیخەمەڕوو، تەنیا باسکردنی شاری موسڵ–ە لە ئینسکلۆپیدیای دانیمارکیو چەند نووسراوێکی دانیمارکیدا.

ئینسکلۆپیدیای گەورەی دانیمارکی لەبەرگی 13یداو لە لاپەڕە 461دا لەباسی موسڵ–دا بەمشێوەیەی نووسیوە:
(موسڵ، شارێکە کەوتۆتە کەناری ڕۆژئاوای ڕووباری دیجلەو باکووری عێراق. ژمارەی دانیشتوانی شاری موسڵ نزیکەی 1.4 ملیۆن کەسن (ساڵی 1995). زۆربەی هەرە زۆری دانیشتوانەکەی کوردن لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لە کەمینەی فەلە. موسڵ سێیەم شاری گەورەی عێراقەو مەڵبەندی بەرێوەبەرێتی پارێزگای نەینەوایە. کەلاوەی شاری نەینەوای ئاشوورییەکان دەکەوێتە نزیک ئەو شارەدا. شاری موسڵ لەساڵەکانی 600ی زایینیدا لەلایەن عەرەبەکانەوە داگیرکراوەو دواتر لەساڵی 1535–1918 کەوتە ژێر دەسەڵاتی عوسمانییەکان).
ئەو بەرگەی ئینسکلۆپیدیای گەورەی دانیمارکی بەئاشکرا پێمان دەڵێت کە موسڵ شارێکی کوردییە، کاتێک موسڵ زۆربەی هەرە زۆری دانیشتوانەکەی کوردبن، کەواتە شارەکە دەبێت شارێکی کوردیش بێت! هەروەها ئەو بەشەی ئینسکلۆپیدیا بۆمان ڕووندەکاتەوە کە عەرەب دانیشتووی ڕەسەنی شارەکە نین، بەڵکو وەکو داگیرکەر لەساڵی 600ی زاینی هاتوونو موسڵ–یان داگیرکردووە.

ئینسکلۆپیدیای گەورەی دانیمارکی لەبەرگی 11یداو لە لاپەڕە 400دا لەباسی کوردستان–دا بەمشێوەیەی نووسیوە: (بەگوێرەی پەیماننامەی سیڤەری ساڵی 1920، دەسەڵاتدارە هاوپەیمانەکان بەڵێنی فراوانکردنی ناوچەی سەربەخۆیی کوردستانی تورکیایان دابوو بۆ ئەوەی ئەو کوردانەی ویلایەتی موسڵ–ی داگیرکراو لەلایەن بەریتانییەکانەوە، کە ئێستا موسڵ سەر بەعێراقە مافی ئەوەیان هەبێت یەکبگرنەوە لەگەڵ کوردستانی تورکیا. بەڵام ئەو پەیماننامەیە بەتوندی لەلایەن حکومەتی نوێی ڕژێمی ناسیۆنالیستی تورک لەژێر سەرکردایەتی کەمال ئەتاتورک،ڕەتکرایەوە. هەروەها لەساڵی 1923دا پەیماننامەی سیڤەر هەڵوەشایەوەو پەیماننامەی لۆزان شوێنی گرتەوەو کەهیچ مەرجێکی تیا نەبوو بۆ سەربەخۆیی کوردستان).

بەرگی 11ی ئینسکلۆپیدیاش پێمان دەڵێت، ئەگەر بێتوو پەیمانی سیڤەری ساڵی 1920 جێبەجێبکرایە، ئەو کاتە بەرلەوەی ویلایەتی موسڵ لە 16.12.1925 بەبڕیارێکی "کۆمەڵەی نەتەوەکان" بخرێتەسەر دەوڵەتی داتاشراوی ئێراق لەلایە بەریتانیاوە، ئەوە تەواوی ویلایەتی موسڵ (شارەکانی موسڵ، هەولێر، کەرکوک، سلێمانیو دهۆک) لەگەڵ کوردستانی باکور (تورکیا) یەکیدەگرتەوەو تەواوی ویلایەتەکە بەکوردستانی دەمایەوە.

ئینسکلۆپیدیای (Gyldendals Leksikon) واتە (ئینسکلۆپیدیای دۆلی زێرینی) لە لاپەڕە 654دا لەباسی موسڵ-دا نووسیوێتی: (موسڵ شارێکە لەعێراق. ژمارەی دانیشتوانی 1،4 ملیۆن کەسە. شارێکی کوردیو پڕ لەنەوتە لەباکووری عێراقدا. موسڵ لەسەدەکانی ناوەڕاستدا شارێکی بازرگانی گرنگ بووەو بەدروستکردنی قوماشی مۆسلین بەناوبانگ بووە).
ئینسکلۆپیدیای زێرینیش زۆر بەئاشکرا بۆمان باسدەکات کە موسڵ شارێکی کوردیو پڕ لەنەوتەو بوونی نەوت لەو شارەو ویلایەتەدا وای لەدراوسێ چڵێسەکانمان کردووە کەهەوڵی دەستبەسەرداگرتنی ئەو ناوچەیە بدەن.

ئارنە سکادهێدە، سەرنووسەری گۆڤاری "کۆنتاکت - پەیوەندی)ی کە (دەزگای هاریکاری نێونەتەوەیی) لە دانیمارک دەریدەکات، لەوتارێکیدا کە لە لاپەڕە 35ی "کۆنتراکت"ی ژمارە (1)ی ساڵی 1991/1992دا لەژێر ناوی "بەڵێنی دامەزراندنی کوردستانێک لەساڵی 1920"دا، دەڵێت: (مێژووی ڕابردوو بەکورتی باسی ئەوە دەکات کە نوێنەرانی کورد لەکاتی گفتوگۆی ئاشتی دوای کۆتایی هاتنی شەڕی جیهانی یەکەم، ڕێککەوتنێک لەسەر هارکاریکردنێک لەگەڵ نوێنەرانی نەتەوەیەکی تری بێ نیشتمان کە ئەرمەنییەکان بوون. بەکۆششی هەردوولا لەبەرامبەر هەردوو وڵاتی دەسەڵاتداری بەریتانیاو فەرەنسا توانیان سەرکەوتنێک بەدەست بهێنن‌و بەڵێنێکی ڕاشکاوانەی ناو ڕێککەوتننامەکە وەرگرن بەوەی کە دوو وڵاتی کوردستانو ئەرمینیا لەو ناوچانەی کە ئەمڕۆ پێی دەگوترێت ڕۆژهەڵاتی تورکیا دامەزرێنن‌و دواتریش هەرێمی کوردە عێراقیەکان واتە -ویلایەتی موسڵ- کە ئەوکاتی لەژێر دەسەڵاتی بەریتانیەکان دابوو، دەتوانن بەئازادی خۆیان لەگەڵ کوردستان یەکبگرنەوە).
سەرنووسەری گۆڤاری مانگانەی "کۆنتراکت" ئارنە سکادهێدە هیچ گومان ناهێڵێتەوە لە کوردێتیو کوردستانییەتی شاری موسڵ. ئەو ژنە ڕۆژنامەنووسو سەرنووسەرە، تەواوی ویلایەتی موسڵ بەهەرێمی کوردە ئێراقیەکان دادەنێت، هەمووشمان دەزانین کە ویلایەتی موسڵ لەشارەکانی (موسڵ، هەولێر کەرکوک، سلێمانیو دهۆک) پێکدەهات.

غێکە باکەرو ئەنا هامفیلت کە دوو نووسەری دانیماکین لە لاپەڕە 31ی پەرتووکێکی هاوبەشیاندا بەناوی "عێراق پەناهەندە - ڕابردوو - مێژوو"داو لە بابەتێکیاندا لەژێر ناوی "کوردەکانی عێراقو سەردەمی نوێ"دا، نووسیویانە: (ساڵی 1922 پەیوەند بەشەڕی جیهانی یەکەم، بەڵێنی سەربەخۆیی بە کوردەکان درا.
ساڵی 1924 "کۆمەڵەی گەلان"ی بەسەرچوو کە ئێستا "نەتەوە یەکگرتووەکان"ی پێ دەڵێن، بڕیاریدا موسڵ، وە بەم شێوەیەش هەموو ناوچە کوردییەکان ببنە بەشێک لەعێراق).
ئەو دوو ژنە ڕۆژنامەنووسو نووسەرەش هیچ گومان لەسەر کوردێتیو کوردستانییەتی شاری موسڵ ناهێڵنەوە کەدەڵێن: کاتێ کە ساڵی 1924 "کۆمەڵەی گەلان یان نەتەوەکان" بڕیاریدا موسڵ (مەبەستی ویلایەتی موسڵ)ە ببێتە بەشێک لەئێراق، واتە تەواوی ناوچە کوردییەکان بەشاری موسڵ-یشەوە بەو بڕیارەو لەو ساڵەدا بوون بەبەشێک لەئێراق، ئەگینا پێشتر بەشێک نەبووینە لەدەوڵەتی ئێراق.

تێبینی: هیوادارم هەرکەسێک هەر بەڵگەیەکی لەسەر کوردستانێتی شاری موسڵ دەست دەکەوێت بۆمی بنێرێت، ئەوە زۆر سوپاسی دەکەم، وە بەتایبەتی کوردانی هەندەران لەو وڵاتانەی کە تیایدا دەژین، ئەگەر سەیرێکی بابەتەکانی کوردستانو موسڵ لە ئینسکلۆپیدیای ئەو وڵاتانە بکرێت، دڵنیام بەڵگەی باشیان دەست دەکەوێت.

سەرچاوەکان:

Den Store Danske Encyklopædi, Bind 13, Danmarks Nationalleksikon A/S - Danmark 1999.

Den Store Danske Encyklopædi, Bind 11, Danmarks Nationalleksikon A/S - Danmark 1998.

Gyldendals Etbindsleksikon, 2003 Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S, København. www.leksikon.nu.

Kontakt, Nr. 1 – 1991/92– 44. aargang, Mellemfolkeligt Samvirke.

Rikke Baker og Anne Hamfeldt, Irak Flygtninge – Baggrund – Historie, Dansk Flygtningehjælp, 1. november 2002.